

alföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

G. ISTVÁN LÁSZLÓ
GÉCZI JÁNOS
KENÉZ FERENC
TANDORI DEZSŐ
VERSEI

GARACZI LÁSZLÓ
VIDA GÁBOR
PRÓZÁJA

BÁNYAI JÁNOS
LARS-GUNNAR LARSSON
HUNGAROLÓGIAI ESSZÉI

LŐRINCZ CSONGOR
„IMA, VERS,
PERFORMATIVITÁS”

KOVÁCS BÉLA LÓRÁNT
SZÁVAI JÁNOS
TANULMÁNYAI

KOVÁCS ANDRÁS FERENC
SZILÁGYI ZSÓFIA
KÖTETEIRŐL

ÖTVENHETEDIK ÉVFOLYAM

2006/11

tükrözve a szerző/vers, Kavafisz-mű/KAF-mű olvashatóságának főntebb bemutatott feltételeit. (*Kalaisz, Alexandria fia; Finom amphorák, kratérek*)

Ezek mellett természetesen számos példa hozható lenne az utalások, átírások, újraírások poétikai effektusaira. Találunk olyan verseket is, amelyekben önreflexió fogalmazódik meg magára a szövegeződésre, de a szövegek igazságtartalmára vonatkozóan is: a *Hekatombaión havában* első szakasza sírvers, majd egy közbeékelte zárójeles megjegyzés – a vers „konkrét” beszélője, aki egyben akár a síron túli hang gazdája is lehet! – tudatja: „(Hazugság s féligazság, / mint bármely sírfelirat! Másként fogalmazom meg.)” Majd a második szakasz újraírja az elsőt. – A más-képp-mondás változatai azonban nem csak további versek legfőbb poétikai sajátosságaként mutatkoznak meg (pl. *Claudius király; Egy másik Odüsszeia*), de az időben benne álló alkotás értésének változó feltételeire, illetve az értéket hordozó mű jelentőségére vonatkozó, hol ironikus, hol ál-patetikus hangnemben megszólaló „példázatok” is találunk (pl. *Főlháborodott néző; Athéni változatok*).

Kovács András Ferenc „rendhagyó főhajtása” Kavafisz „szelleme” előtt a kortárs magyar költészet egyik legkiemelkedőbb teljesítménye. Nem csak azért, mert lát-szólagos anakronizmusa valójában nagyon is tudatos kortárs líra, hanem mert tudatosságán túl – egyszerű olvasói reflexióval élve – „művesek”, esztétikai élményt nyújtanak. (*Magvető*)

L. VARGA PÉTER

„A verset mégsem improvizálom”

VASS TIBOR: ESŐNAP; BEVALLÁS GARNITÚRA

A kilencvenes évek magyar lírájának, illetve a kortárs magyar költészetnek gyöke-reit vizsgálva jobbra kevés szó esik a neoavantgárd hatásról, legalábbis a másod-modern, illetőleg az ún. „tárgyas-intellektuális” és a „vallomásos-látomásos” irány-zatok jelentőségének hangsúlyozásával összevetve. Annak ellenére, hogy közvet-len hatása elvitathatatlan olyan szerzők esetében, mint Tandori Dezső, Kukorelly Endre, Zalán Tibor vagy a korai Parti Nagy Lajos és Garaczi László. Mindebben va-lószínűleg szerepe van annak, hogy a neoavantgárd fokozottan intermediális jelle-gre következtében megképződő sajátos (össz)művészeti tér is mindmáig többé-kevésbé feltáratlan, ennek hiányában pedig hatásait is nehéz volna feltérképezni. A képzőművészeti alkotások (mail-art, installációk, montázsok stb.), az underground zenei formációk és különböző performanszok irodalomhoz való kapcsolódása rendre megmarad az indexálás szintjén, elemzésekig kevésbé jut el. A neoavant-gárd szigorúan irodalmi szövegekben megnyilvánuló teljesítménye pedig jelenleg valóban nem tűnik olyan mérvadónak, mint a fentebb említett költészeti irányok. (Mindazonáltal érdemes megfontolni Derék Pál intését: „még messze s távol va-gyunk attól, hogy megközelítően ismerjük és értékelni tudjuk, mi minden keletke-zett a neoavantgárd jegyében magyar nyelven szerte a világon” *Né/ma? Tanulmá-nyok a magyar neoavantgárd köréből*, 38.).

A tétovasághoz hozzájárulhat a neoavantgárd mint irodalomtörténeti alakzat relevanciájának többszöri megkérdőjelezése is. Történik ez annak ellenére, hogy az utóbbi években megjelenő legfontosabb irodalomtörténeti munkák (Bónus Tibor Garaczi-monográfiája, a *Né/ma?...* című tanulmánykötet /szerk. Deréky Pál és Müllner András/, de ide sorolható pl. Dánél Mónika tanulmánya */Nyelvek és kulturális kódok között/* is a 2005. júniusi Alföldből) meggyőzően bizonyítják, hogy a neoavantgárd konstrukció viszonylag jól elkülöníthető jegyekkel bíró irányzatot takar, mely nagyfokú heterogenitása ellenére sem bizonytalanabb és széttartóbb, mint a posztmodern, a másodmodern, vagy akár a romantikus korszakalakzatok. (Ebből a szempontból tanulságos volt a néhány évvel ezelőtti debreceni irodalmi napok, amelyen Nagy Pál és Szkhárosi Endre a posztmodern ellen emelve szót a meghosszabbított /neo/avantgárd mellett érveltek.)

„Szükség van egy átfogó történeti modellre, amelyet viszont minden egyes mű a maga sajátosságával kérdőjelez meg, mint általánost, de ugyanakkor nyelvi működésmódjának egyedisége pontosan ebben a viszonyítottságban válhat láthatóvá” – írja Dánél Mónika fent említett tanulmányában (78). Vass Tibor Kassák-díjas költő-képzőművész azon szerzők közé tartozik, akiknél bár a (neo)avantgárd hagyomány mindmáig erősen kitapintható és meghatározó hatásként említendő (eleinte radikálisabban, ám jelenleg is jól tetten érhetően), munkásságáról beszélve szem előtt kell tartani Dánél fenti, illetve alábbi megfontolását is. „Neoavantgárd művészet esetében tehát csak magukról a művekről, alkotásokról, akciókról beszélhetünk, amelyeket bizonyos hasonló poétika, művészi sajátosság rendez egymás mellé. Azt is mondhatnánk, hogy rizomatikus létükkel kikényszerítik a műközpontú viszonyulást” (82). Vass Tibor művészete azért különösen értékes színfoltja a kortárs magyar irodalomnak, mert korszerű formában folytatja, érti újra és időnként ironizálja az avantgárd költészeti és képzőművészeti praxist, elkerülve az irányzatosság (nem egyszer egyébként is csak a könnyűkező kritikusok által süttögetett) bélyegét. Nem „egyvágyányú” költészetről van szó tehát, izgalmát pontosan a többvásúság adja, ezért recenzius számára is könnyelmű megoldás lenne pusztán a fentebb taglalt hatásokat figyelemre méltatni.

Erdély Miklós és Kassák Lajos éppoly kedvelt „forrása” a költőnek, mint Ady Endre, Radnóti Miklós, Juhász Gyula, Szabó Lőrinc (stb.). Szövegeiben a szépirodalmi allúziók mellett további regisztereket találunk a tudományosság, a televíziós műsorok, a reklámok, az utcai feliratok és a köznyelvi beszéd köreiből. Ez a regiszterkeverés egy olyan vonás, melyben talán leglátványosabban megnyilvánul a neoavantgárd és a posztmodern közötti korszakküszöb átjárhatósága, hiszen bár a technika látszólag ugyanaz, a mögöttes nyelv- és világszemlélet már kevésbé. A két kategória bizonytalansága egyébiránt természetszerűleg jelenik meg majd minden, a témát boncolgató tanulmányban, időnként egymásnak némileg ellentmondó fejtegetésekben nyilvánulva meg. Mind Bónus Tibornál, mind Dánél Mónikánál a neoavantgárd-posztmodern elkülönülés az egyik legingoványosabb téma (vö. Deréky 38), hiszen amíg a teória szintjén könnyebben meg lehet ezt tenni, egyes szerzők műveinek elemzésekor a konstrukció már-már alkalmazhatatlanná válik. (Bónus Tibor többször reflektál is erre az egyébként általános irodalomtörténeti problematikára. Dánél esszéjében különösen Bakucz József művészetének elem-

zése során válik tökéletesen láthatatlanná a korszakküszöb.) Vass Tibor költészetében találunk néhány, a történeti modell működésére nézve is tanulságos esetet, és mivel úgy vélem, hogy ezek a belátások a költői módszer sajátosságainak megértéséhez is hozzásegítenek, ezért hasznosnak tűnik egyet-kettőt megemlíteni.

A *K. jó vers* című szöveg például megjeleníti magát a versírás aktusát is, mégpedig egy „k. (jó) nőnek” a büfékocsiban történő szemlélése (és, mivel a szerző szövegalkotó módszere az, hogy a környező világ szereplőit, díszleteit *színre viszi*, saját szavaival élve „beirodalmazza”, akár úgy is mondhatjuk, szemlézése) közben. Ez azonban itt nem nevezhető – posztmodern értelemben vett – önreflexív eljárásnak, inkább azzal írható le, amiről Bónus Tibor beszél Garaczi-monográfiájában, és amit Dánél Mónika is idéz cikkében: „A neoavantgárd nyelvfelfogás „a jelentés és a jelentés megképződésének módja közötti nyelvi feszültségeket” eltüntetni akarta, a „jel és jelölt összeolvasztását célozta” (79). A *K. jó versre* valóban inkább e feszültség (a figyelmen kívül hagyás következtében történő) eltüntetése, mint termékeny erejének kihasználása, a helyzet problematizálása jellemző: „elmutogatom, hogy evés közben is írok, / k. dolgozom, széttárom a karom, / hogy nem mehetek, / pedig mehetnék, nézni a k. nő melleit, / maximum még egy teába kerülne, / s perpillanat jobban is vágyom rá, / mint erre a *K. jó versre*, / de nem jobban, mint a k. nő szőke pihezőreire, / ahogy matatja őket a mutatóujja begyével”. (El lehetne merengeni rajta, hogy milyen apró elmozdulás történne a referenciában, és milyen hatást eredményezne, ha pl. nem lenne kurziválva a verscímre utaló három szó.) A vershez tartozó mellékdal, a *Mellé k. dal* viszont némileg összezilálja szépen illeszkedő szálainkat. A címben megbúvó játékosság egyszerre utal vissza a főcímre, nagyon ötletesen aknázza ki és írja tovább a „k.” szövegbeli értelmezhetőségét, és nem mellék(.)esen felidézti József Attila *Ódáját* is. További kapcsolódási pontot jelent, hogy mindkét vers címe egyben műfajjelölő is, és mindkét esetben problematikusnak, nem magától értetődőnek mondható a műfaj és a vers egymáshoz való viszonya. A Vass Tibor-szöveg ily módon több szinten is parodisztikus, és az önmagát „k. jó versként” való aposztrófálásban megnyilvánuló önironikusság egyben a József Attila-szöveg értelmezőjévé is válik. Hasonló, a posztmodern metatextualitás felé tendáló eljárások több helyen is előfordulnak az *Esőnap* kötetben (a következő, a *Félkész vers* például inkább ide sorolható, egy későbbi kiváló darab, a *Laikus vers a madáretetésről* viszont nagyon erősen az alanyi-vallomásos líra tradícióját eleveníti fel). Azt lehet mondani, tehát, hogy Vass Tibor költészeti univerzuma nagyon sok módszert és eljárást fogad – igen öntudatosan – magába, és teszi mindezt úgy, hogy közben összetéveszthetetlen a stílus, a beszédmód – a hang. Rengeteg helyről merít, és mindent átszűr a tollán – illetve a laptopján, mert hogy ő csak azon, pontosabban, társ- és nem eszközhatározói értelemben, azzal ír.

Nagyon jellegzetes a szövegek erős performativitása is. Az avantgárd „performance” és „installáció” műfajaival való összevetés részben megtörténik Bodor Béla *Esőnapról* írott recenziójában (Holmi, 2004. január), én inkább a jelenség egy másik aspektusára koncentrálnék. Kétségtelenül a kötet *Nem sok sem* ciklusa a legjellegzetesebb ebből a szempontból. Ebben olyan verseket találunk, melyek – Bodor Béla kifejezésével élve – „önmaguk üres állítványai”, mintha *önmaguk helyett állnának*. Pl. a *Soron következő vers* arról szólhat, hogy ha rendesen elolvastuk az

előzőt, a *Véleménynyilvánító verset*, akkor élményszerűvé válik a jelen vers is. És ez valóban így van, hiszen e versciklus egy olyan sajátos kompozíció, mely csak a részek egymáshoz való viszonyainak ismeretében érthető meg teljesebben, még ha egy-egy darab önmagában is lehet „egy jó poén”. (A *Véleménynyilvánító vers* elolvasása nélkül a soron következő *Soron következő vers* értése csak „hígabb” lesz, de pl. a *Fölösleges vers* nélkül a *Még fölöslegesebb vers* már-már olvashatatlan.) A *Soron következő vers* ráadásul abból építi fel a versélményt, hogy igyekszik kiváltani azokat az érzéseket, melyeket leír. Amikor azt olvassuk, „Számukra ehelyütt jogosan átélhető versélmény: / gyönyör, / elragadtatás”, a megjelenített szavaknak kellene azt a hatást kiváltaniuk, amelyet akkor éreznénk, ha azt a – virtuális – verset olvasnánk, melyet a *Soron következő vers* helyettesít. Ironikus játék ez az olvasóval, hiszen ha valami ki is vált valamiféle intellektuális gyönyört, az nem más, mint ez a „protézis-vers”, ez a versolvasás-paródia, és kizárólag csak a játék miatt. A virtuális versre viszont mégis szükség van az élményhez. Később pedig, mikor azt olvassuk, „Számukra ehelyütt továbbá jogosan átélhető versélmény: / bosszankodás, / háborgás”, először hajlamosak lennénk valami hasonlót érezni, hiszen ezt egy teljesen a szövegbe nem illő, ráadásul teljesen antipoétikus szakasz előzött meg, melyet valóban bosszantó volt látni. De természetesen amint rájövünk: csöbe húztak minket, annyit tehetünk, hogy már csak azért sem haragszunk, inkább jól szórakozunk a helyzetünkön. Nevetve hasraesésünkön bosszút állunk a szövegen, a szerző kaján örömére.

Erős tehát a ciklus performatív ereje, ám egyben egy poétikailag nagyon összetett szöveggel van dolgunk. Az ironia rendre abban áll, hogy a szöveg egyszerre próbálja elhíttetni magáról, hogy ez valójában nem is ő, csak egy helyettes, amíg az eredeti szabadságon van, ám egy-egy ponton mindegyre megszakad az ez irányú jelentésképződés, mégpedig akkor, amikor láthatóvá válik az irodalmiság, a grammatika retorizációja, és fordítva. Amikor észrevesszük a két folyamat egymásra utaltságát. A legjobb példa minderre a *Fölösleges vers*, mely a ciklus egyik kulcserseként érvel – hatásosan! – önmaga feleslegessége mellett. Az *Esetleg rossz vers* pedig esetleg tényleg rossz, de persze nem azért, mert ezt állítja magáról. De nehéz is lenne önmagában látni és megítélni, hiszen cikluson belüli helyiértéke van, és milyenségével hatással van az összes többire. Másfelé mozdul az egész kompozíció, ha egy olvasó csapnivalónak, vagy ha, teszem azt, briliánsnak találja az *Esetleg rossz verset*.

Vass Tibor legutóbbi kötete, a *Bevallás garnitúra* újabb apró változást hoz ebbe az egyébként nem túl mozgékony költészetbe. A könyv érezhetően külalakjában is műalkotás kíván lenni, mely a szerző képzőművészi elhivatottságának is köszönhető. Az eleje középen van, a közepe(i) az elején és a végén, olvasni inkább szélteben kell, mint hosszában, a verseket pedig Pataki János montázsai, grafikái díszítik. Továbbá – több korábbi kötethez hasonlóan – 300 sorszámozott példányban készült, mely az adott tárgy egységét hangsúlyozza.

A kötet négy ciklusa közül az első a *Testkultúra*, melynek minden darabja a „testes nő” és a lírai beszélő (az alanyi költő) viszontagságos, érzéki kapcsolatáról szól. A *testes nő* és a *barbatrűkk* című írást azért érdemes idézni, mert a benne foglalt (mással elmondott) önjellemzés körülbelül érvényes a szerző módszerére: „a

barbátom szerint / körülbelül három esztendeje ugyanazt csinálom, / az első szakaszban in medias res barbátaim elé adom a témát, / hat-hét tömör sor, plusz egy-két nagyszerű nyelvi lelemény, / a szakasz indító sora megismétlődik a szakasz lezárásaként, / ezt követően az egész versben rondószerűen ismétlem, variálom végig a kezdő szakaszt, (...) nagyon érzem a nyelvi ötleteket, az egész versírásdít-költősködést poénra veszem, (...) és a tény, hogy mégsem vagyok dögunalmas, / mindennél ékeesebben bizonyítja tehetségem". A variációs ismétlésstruktúrák, mondatinverziók, a kifejezetten redundáns nyelvhasználat, illetve a versírás körülményeinek tematizálása valóban a Vass-líra meghatározóbb tényezői közé tartozik. Csakúgy, mint a rengeteg nyelvi lelemény, mely azonban időnként meglehetősen túljáratottnak tűnik, és előfordul, hogy az irónia sem segít. Tomaji Attila írja recenziójában, hogy „veszélyes (a szó)játék, mert könnyen önállósulhat a szövegben, s alkalmazása rutinszerű, üres formalizmussá is válhat. (...) Öncélú művelése – engedve a pillanatnak, a gyors ötleteknek s a nyelvi szeszélynek – pusztán a felszín villództatja” (*Zempléni Műzsa*, 2005/1.). Olyan szöveghelyekre lehet gondolni, mint pl. „aggodalomra ne adjon okot / a Márti- / romsága”, „a fiúk a banyában dolgoztak”, „karóval jöttél, nem Ágicával”, stb. Azt is mondhatnám, érdemes lenne megfogadni a *Vakon_docjaim Zinocskához* című szerelmi ciklus (a *Testkultúra* tükör-párja) egyik versének tanácsát: „Válogassam meg a szavaim, kérlel Zinocska, / ne lőjek válogatás nélkül mindenre, ami szó-mozog” (*Vakon_Válogassam meg a szavaim.doc*). Az *Okvetetlen ágyakon* ciklus leginkább ún. „történetverseket” tartalmaz, „tisztá” alanyi költészet, novella-füzére emlékeztet, melyben a főhős életének mozzanatait kísérhetjük végig, saját maga tolmácsolásában. A (*Vannak írások...*) című és kezdetű szöveg a kötet egyik legszebb darabja, az írás-olvasást az elmúlással tematikusan is összekapcsoló halál-vers. E ciklus párja az *Önképző körök*, mely az előzőnél önreflexívebb, nyelvjátékosabb, továbbá nyilvánvalóbb iróniával fordul az alanyi költészet közhelyei felé is.

Ritka színárnyalata a kortárs magyar lírának Vass Tibor költészete. Jó érzés tudni, hogy dolgozik (ahogy „a testes nő” javasolja: néha látványosan a tenyérbe kell köpni és dörzsölni, „ha azt akarom, hogy becsüljék úgy / mások a versírást, mint a rendes munkát”), szorgalmasan építgeti vers-házait, melyekben lehet lakni, költőien lakozni, nem mindig kényelmesen, ritkán zavartalanul, de mintha barátok között. (*Parnasszus; Orpheusz*)

LAPIS JÓZSEF

Az olvasás mint átrajzolás

SZILÁGYI ZSÓFIA: A FÉLLÁBÚ ÓLOMKATONA. IRODALMI MŰ-HIBÁK.

Rendkívül izgalmas olvasmány Szilágyi Zsófia legújabb kötete, amely a szerző 1997 és 2004 között született írásainak válogatását tartalmazza. Középpontjában kétségtelenül a címben is igen hangsúlyos hiba-fogalom áll, amely a kötet tanúsága szerint képes új távlatokat nyitni nemcsak a kortárs, hanem az azt megelőző irodalmi hagyományok tanulmányozásában is: „az írásokban nemcsak kortárs szer-